

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

פרשת בהעלותך, תשע"ד
מספר 1071מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פרשת 'ויהי בנסע' – ספר בפני עצמו: האומנם יש שבעה חומשים בתורה?

אלי גורפינקל

מסורת בידינו כי התורה כוללת חמישה חומשים. כך מפורש בדברי חז"ל, בספרי ההלכה ואפילו בפיוט המפורסם 'אחד מי יודע'.¹ אולם מקורות אחרים מציעים מניינים אחרים.

בתחילת תיאור המסע לארץ ישראל נאמר שארון הברית והענן נוסעים לפני המחנה, ומיד אחר כך מופיעה יחידה קצרה של שני פסוקים המתארת את דברי משה בתחילת מסע הארון:

וַיְהִי בְּנִסְעַ הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ה' וַיִּפְצוּ אֵיבֶיךָ וַיִּנְסוּ מִשְׁנֵאֶיךָ מִפְּנֵיךָ: וּבְנַחְזָה יֹאמֶר שׁוּבָה ה' רַבְבוֹת אֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל (במד' י: לה-לו).

יחידה קצרה זו (שני פסוקים, תשע-עשרה מילים ושמונים וחמש אותיות בלבד!) תוארה בכמה מקורות חז"ליים כעומדת בפני עצמה עד כדי החשבתה 'ספר תורה' בפני עצמו.¹ למען הסר ספק, מובהר שם שהכוונה להחשבת הפרשה כחומש ושינוי מניין חמשת החומשים המקובל: היות שספר במדבר מתחלק לשלושה חלקים – עד פרשה זו, פרשה זו וממנה ואילך – המצטרפים לארבעת החומשים האחרים (בראשית, שמות, ויקרא, דברים) – סך הכול שבעה.

לתיאור זה יש גם השלכות נורמטיביות: התלמוד מוצא זיקה בין החשבתה של הפרשה כספר עצמאי ובין הלכות שבת וקובע כי ניתן להציל מן הדלקה ספר תורה שנשתיירו בו שמונים וחמש אותיות כפרשת 'ויהי בנסע הארץ',² ונראה כי על מוטיב זה מבוססים דברי המשנה הקובעת: "ספר שנמחק ונשתייר בו פ"ה אותיות כפרשת ויהי בנסע הארץ מטמא את הידיים".³

מדרשים אלה מעוררים תמיהה: מה ראו חז"ל להגדיר דווקא פרשה קצרה זו כחומש שלם? בכמה מהמקורות מתבססים חז"ל על ציונים חריגים במסורה (אותיות נון הפוכות לפני פרשה זו ואחריה או נקודות לפי מקור אחר). ואמנם באותם מקורות מובאים הסברים חלופיים לאותם ציונים.⁴ ציונים דומים מופיעים גם במקומות אחרים ולא תמיד עוררו עניין, בוודאי לא קביעות כה חריגות.⁵

לפי כמה פרשנים, קביעה זו הונחתה גם מקשיים בפשט המקרא או במיקום הפרשה,⁶ אך הדברים תמוהים: לא מדובר בקשיים מורכבים, תוכן הפסוקים נראה ברור, והפרשה נראית הולמת את הרצף הסיפורי. חז"ל התמודדו עם כמה וכמה פרשיות קשות ממנה, ובאף אחת מהן לא הוצעה גישה כה מרחיקת לכת עד כדי החשבת הפרשה "ספר בפני עצמו".

* ד"ר אלי גורפינקל, מרצה במרכז ללימודי יסוד באוניברסיטת בר אילן, ובמכללות נוספות.

¹ למשל: בבלי, מגילה טו ע"א; חגיגה יד ע"א; נדרים כב ע"ב; סנהדרין מד ע"א; רמב"ם, **משנה תורה**, מגילה ב יח; ומאות מופעים אחרים.

¹ **ספרי** בהעלותך פד; **בראשית רבה**, סד ח; **ויקרא רבה**, יא, ג; **משנה ידים** ג ה; בבלי שבת קטו ע"ב–קטז ע"א.

² בבלי שבת שם; רמב"ם, **משנה תורה**, שבת כג כח. יש שהראו נפקותות הלכתיות נוספות, למשל דוד אברהם מנדלבוים, **פרדס יוסף החדש**, בני ברק תשנ"ה, במדבר ח"א עמ' תיא.

³ **משנה**, ידיים ג, ה, וראו דברי הרב ברוך עפשטיין, **תורה תמימה**, במדבר י: לה, ס"ק כב. כמה מפרשים תמהו על רש"י, שבביאורו לתורה ציין את הדרשות החולקות ואינן מחשיבות פרשה זו ספר בפני עצמו.

⁴ להסברים נוספים על אלה האמורים במדרשים שצינו ראו גם בפירוש בעל הטורים שם.

⁵ נון הפוכות מצויות גם בתהלים קז; נקודות שאותן הגדירו חז"ל "נקוד עליו" מצויות פעמים רבות יותר ונדרשו באופנים שונים. ראו למשל **ספרי**, בהעלותך סט.

⁶ למשל: **רבנו בחיי**, במדבר י: לה.

מפרשים בעלי תפיסת עולם פילוסופית או קבלית הדגישו כי חז"ל ראו חשיבות ביצירת תבנית המחלקת את המקרא לשבע חטיבות בהתאמה למערכות השוררות בעולם הטבע או בעולם הא-לוהות, והפרשה רומזת לעניינים עמוקים הקשורים למניין זה, כמו חידוש העולם, ימות השבוע והשבת, תורת השמיטות, פניה השונים של התורה, שבעת הקולות שהיו במתן תורה או שבעת קני המנורה.⁷

מפרשים והוגים אחרים הסבירו כי הפרשה כוללת ערך חשוב שהדגשתו מצדיקה את היחס המכבד שנתנו חז"ל לספר, ובלשונו של ר' יצחק אברבנאל: "כי היתה קבלתם שבאותה פרשה נכללה קדושה רבה וסוד עצום ששמו אותה ספר בפני עצמו".⁸ אחרים ניסו לזהות ערך זה, ונאמרו כיוונים שונים, כגון שהיא מדגישה את ייחודם וסגולתם של ישראל;⁹ קובעת שירות ארץ שבה שבעת עמי כנען תלויה בעיסוק ובזיקה לשבעת חלקי התורה;¹⁰ ואפילו מורה על חשיבותה של מצוות פרייה ורבייה.¹¹ הסבר אחר על חשיבות הפרשה מביא ר' יעקב אנטולי (פרובנס, 1194-1256), מחבר ספר הדרשות 'מלמד התלמידים' וחתנו של המתרגם הגדול ר' שמואל אבן תיבון. לדעתו, ארון ה' הנוסע לפני המחנה רומז לאנשי המעלה ששכלם מנהיג את גופם, וממילא הם נשמרים מהאויב – היצר הרע. אנטולי מרחיב את הדברים ומסביר כך עקרונות בתורת ההשגחה. והוא מסכם: "אמר עליה שהיא ספר תורה בפני עצמו... שהוא שקול כנגד ספר תורה לפי הכוונה הנמצאת בו".¹²

אחרים הדגישו את עניינה כפרשה מתווכת בין הפרשיות שלפניה לאלה שאחריה: בין המסע לארץ ישראל ובין פרשיות התלונות והחטאים – המתאוננים, המתאווים, הדיבור במשה וחטאי המרגלים והמעפילים. רש"ר הירש טוען¹³ שפרשיות התלונות מסמנות שינוי דרסטי של מהלך האירועים ואילו בתחילת המסע לארץ ישראל העם היה ברמה רוחנית גבוהה, שרתה עליו השכינה, והוא עמד להיכנס לארץ, שבה "מקדש התורה ועם התורה היו מגיעים בארץ למעלתם העליונה ומאירים לכל העמים עד מרחוק", אך הידרדר מחטא לחטא, הכניסה לארץ נדחתה בארבעים שנה, וגם אז הומרה בתהליך איטי של ירושה ונחלה. עולה מדבריו שפרשה קצרה זו מתארת את מה שעשוי היה להיות אילו העם לא חטא ונועדה להבליט את שאינו גלוי לעין אך ישרור לעתיד לבוא. לכן אף כי ניכרים רק חמישה חומשים, הרי פרשה זו, הנחשבת "בעומק" ספר בפני עצמו, רומזת וממקדת את תשומת הלב לקו פרשת המים של ההליכה במדבר, והיא "קיצור תולדות ישראל והאנושות".

רעיון דומה מסביר הנצי"ב מוולוז'ין, הרואה בפרשה זו את המעבר מהנהגה ניסית עליונה "במידת תפארת" לדרגה נמוכה יותר, בדרך הטבע ובמידת 'מלכות'.¹⁴

הרב צבי יהודה הכהן קוק מציע הסבר אחר.¹⁵ לדבריו, הפרשה הפותחת את פרשיות התלונות והחטאים העתידים להוליך את העם בגלות, באה לקבוע כי השגחת הא-ל (המכונה 'ארון ה', על פי דברי ריה"ל בספר הכוזרי ד, ג) שתוארה בפרשה הקודמת, חופפת על עמו בכל מצב, וארון ברית ה' נוסע עם העם בכל אשר יפנה. הסברו מלמד על הסתכלות אחרת, הפוכה מזו שתיארו הרב הירש והנצי"ב: הפרשה אינה רומזת למה שהיה יכול או אמור להיות אלא מצביעה על המצב הנתון ומוצאת בו את הא-ל.¹⁶

גם גישות אלה אינן מניחות את הדעת: פרשיות בולטות כפרשת שמע, והיה אם שמוע, עשרת הדיברות או פרשיות הברכות והקללות אינן נחשבות 'ספר', ודווקא פרשת 'ויהי בנסע' היא כזאת? נראה אפוא שחז"ל לא ביקשו להחשיב פרשה זו חומש בפני עצמו, ואכן, לפי ההלכה לא ניתן לכתוב ספר תורה שבו מופרדת פרשת ויהי בנסע בהפרדה המצויה בין חומש לחומש.¹⁷ דברי חז"ל שלפיהם ספר במדבר מתחלק לשלושה חלקים לא באו אלא להדגיש את שאינו ברור מאליו. שלא כפרשיות בולטות שחשיבותן עולה מתוכן, כגון פרשת עשרת הדיברות,¹⁸ ביקשו חז"ל למקד את תשומת הלב לפרשה זו. את הקביעה שפרשה כה קצרה מביעה רעיון שלם וחשוב מביעים חז"ל בהגדרה המדרשית כ'ספר'. זו גם משמעות הקביעות התנאיות ולפיהן אפילו יריעה שמכילה שמונים וחמש אותיות מטמאת את הידיים, וניתן להציל בשבת

⁷ רבנו בחיי, שם; ר' יהושע אבן שועיב, דרשות, פרשת בהעלותך; מהר"ל, חידושי אגדות, לשבת שם, לונדון תש"ך, ח"א עמ' 53; ר' ישעיה הלוי הורוביץ, שני לוחות הברית (של"ה), מסכת שבועות, עמ' מה; ר' יוסף חיים מבגדד ('בן איש חי'), בניהו, לשבת קטז ע"א, ירושלים תשנ"ח, ח"א עמ' קטז-קטז; הנ"ל, בן איש חי, לפרשת תצוה; אישי ישראל, בתוך: ר' ישראל יפה, אישי ישראל, בתוך: ר' ישראל איסרליש (רמ"א), תורת העולה, תל אביב תשנ"ב, ח"א עמ' פט.

⁸ ר' יצחק אברבנאל, ישועות משיחו, ח"ב, עיון ראשון פרק א, בני ברק תשנ"ג, עמ' מז; ראו דברי התורה תמימה שצוינו לעיל בהערה 3.

⁹ הרב משה צוריאלי, אוצרות האגדה, שבת קטז ע"א, בני ברק תשנ"ט, עמ' תקנא-תקנב.

¹⁰ ר' יוסף חיים מבגדד ('בן איש חי'), בן יהודע, שבת קטז ע"א, ירושלים תשנ"ח, עמ' רל.

¹¹ ר' שלמה אפרים לונטשיץ, כלי יקר, במדבר י: לה.

¹² ר' יעקב אנטולי, מלמד התלמידים, בהעלותך, ליק 1866, קל ע"ב.

¹³ חמשה חומשי תורה עם פירושי רש"ר הירש, במדבר י לה, ירושלים תש"ך, ח"ד עמ' קיא-קיג.

¹⁴ נפתלי צבי יהודה ברלין (נצי"ב), העמק דבר, הקדמה לספר במדבר. מוטיב זה חוזר בפירושי הנצי"ב בספר במדבר. ראו למשל צבי אלימלך נויגרשל, תורת הנצי"ב: בירורי סוגיות במשנתו, בני ברק תשס"ג, עמ' עד-עט. והשווה לדברי השל"ה שצוינו לעיל בהערה 7: ר' ישעיה הלוי הורוביץ, שני לוחות הברית (של"ה), מסכת שבועות, עמ' מה.

¹⁵ הרב צבי יהודה קוק, שיחות לספר במדבר, הרב שלמה אבינר (עורך) ירושלים תשס"ב, עמ' 82-83.

¹⁶ נדמה כי הבחנה זו מתאימה להבדלים בין בתי המדרש הללו בנושאים רבים אחרים.

¹⁷ ראו דבריו של הרב יעקב קמינצקי, אמת ליעקב, סדר מועד, לשבת קטז ע"א; קני-יורק תשנ"א, עמ' קצא.

¹⁸ עד כדי החשבתה ככל התורה כולה, מגמה שעמה נאבקו חז"ל על ידי ביטול אמירת עשרת הדיברות בגבולין. ראו בבלי, ברכות יב ע"א. פוסקי ההלכה דנו אם יש להרחיב איסור זה לעמידה בשעת קריאת עשרת הדיברות בקריאת התורה בפרשיות יתרו-ואתחנן; ראו למשל: שו"ת הרמב"ם, רס"ג; הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחוה דעת, א, כט; הרב אליעזר ולדנברג, שו"ת ציץ אליעזר, יז כו.

שרידי ספר תורה מן הדלֵקה: ניתן להציל רק שרידים העשויים להכיל יחידה שלמה, ופרשת 'ויהי בנס'ע' היא דוגמה מינימלית ליחידה כזאת, שלמרות היקפה הקטן צופנת בתוכה כמה מיסודות התורה החשובים.

פרשנים רבים ניסו להסביר מדוע צורת הסימון היא (גם) על-ידי אותיות נו"ן הפוכות, ונצטט את דברי המהרש"א התואמים את האמור לעיל:

באו הנוני"ן בספר זה שהוא קטן שבספרים שאין בו רק שני פסוקים, לרמז שגם ספר הזה כולל נ' שערי בינה והם הפוכים שהם מתהפכים מדעת בן אדם שלא יוכל לעמוד עליהם וגם משה הנזכר בשני פסוקים האלה לא זכה רק למ"ט פנים.¹⁹

אותיות אלה רומזות שאפילו קטע טקסטואלי כה קטן כולל רבדים עמוקים, ואת שיאם לא מסוגל להבין אפילו משה רבנו.

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עריכה לשונית: ד"ר יצחק הילמן

¹⁹ ר' שמואל אליעזר איידלס, **מהרש"א**, חידושי אגדות לשבת קטו ע"ב.